

ÇOCUKLUĞUN ANIMSANIŞI: MASUMİYET ARAYIŞINDA UZAK/ YAKIN GEÇMİŞ NOSTALJİSİ

**Recalling Of Childhood: Looking For Innocence In Near /Far
Historical Nostalgie**

Prof. Dr. Hasan AKBULUT*
Yrd. Doç. Dr. Ruken AKAR-VURAL**

ÖZ

Bireylerin kendini ve kimliğini kurma süreci, tamamıyla kültürel bağlamla bütünleşmiş durumdadır. Batı toplumlarında –özellikle Kuzey Amerika’da- birey kendisini diğerlerinden bağımsız biçimde, kendisini diğerlerinden ayıran öz nitelikleri ve bireysel tutumları temelinde tanımlamakta iken, Doğu Asya kültürlerinde –Çin ve Japonya’da- birey kendisini, toplumun diğer bireyleriyle ilişkiler, kişilerarası uyum, kolektif algılama, toplumsal katmanlar ve sosyal roller çerçevesinde kurma ve tanımlama eğilimi göstermektedir. Bu nedenle de, bireyin kendini kurma ve kimlik geliştirme süreci kültürel bağlama duyarlı bir biçimde tartışılmalıdır. Kuşkusuz, çocukluk dönemi, bireyin kendini kurma sürecinde kritik bir öneme sahiptir.

Çocukluk, insan yaşamının ilk evresi olmakla birlikte, kimliğin ve kişiliğin biçimlendiği yıllardır. Üzerinden ne kadar zaman geçerse geçsin, çocukluğun nasıl anımsandığı, hangi kavramlarla ilişkili olarak kurulduğu ve yeniden kurulduğu, kendimizi o anda nasıl tanımladığımızı bağlı olarak değişebilir. Nitel araştırma desenine göre yürütülen bu çalışmada iki kuşakta, çocuklukları 1950’lerde ve 1980’lerde geçen ellilerle kişiyile, oyun ve oyuncak kültürüne ilişkin yapılan sözlü tarih görüşmeleri üzerinden, çocukluğun nasıl anımsandığı tartışılmakta, iki kuşak arasındaki ortaklık ve farklılıklar incelenmektedir. Çalışmada elde edilen bulgular, içerik analizi ile çözümlenmiştir. Çalışma çocukluğun, farklı bir bağlam, zaman ve uzamda anlatıldığında/ hikâye edildiğinde, anıların, o anın gereksinimlerine göre yeniden biçimlendiğini ortaya koymakta ve iki kuşağın anlatılarında beliren nostalji duygusunu, sosyo-politik ve kültürel bağlamda tartışmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Çocukluk, anımsama, kültürel bellek, kimlik, nostalji.

ABSTRACT

Individuals' self-construction process often integrates the cultural views of self. In Western particularly North American cultures, individuals view themselves in terms of their personal attributes and qualities. In East-Asian cultures -China and Japan- individuals give prominence to interpersonal harmony, collectivity, social stratification, social roles and relationships. That is why self-construction process should be discussed with the cultural frame. Undoubtly, childhood can be thought as critical term in the self-constructing process.

Although childhood is the first stage of human life, identity and personality are also shaped through-out this stage. In this study, childhood memories were gathered through the oral history method from two generations. One of the groups was comprised of fifty subjects from the period of 1950s; the second group of fifty subjects was comprised from 1980s. In this study, plays, toys, subjects' childhood narrations and self-stories were discussed in political, social, and cultural context. The data, which are gathered via oral history, were analyzed by the content analyzing method. This qualitative study also points out that the construction of self and childhood are re-constructed with the subjects' memories and narrations in different context, time and spatial periods. The present study also discusses a sense of nostalgia in the social, political, and cultural context.

Key Words

Childhood, recalling, cultural memory, identity, nostalgia.

* Kocaeli Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo Tv Sinema Bölümü, hasan.akbulut@kocaeli.edu.tr
Çalışmada ilk isim olarak yer alan araştırmacı, veri toplama aşamasında birebir görüşmeler yapmış, kaynak taraması gerçekleştirmiş, çalışmanın makale formatına getirilmesini gerçekleştirmiş ve çalışmada elde edilen bulguları ilgili teoriler kapsamında tartışmıştır.

** Adnan Menderes Üniv. Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, rakarvural@adu.edu.tr
İkinci isim olarak yer alan araştırmacı ise, veri toplama aşamasında öznelere görüşmeler gerçekleştirmiş, görüşme kayıtlarını deşifre ederek içerik analizi yapmıştır. Makale formatına getirilen çalışmada, kaynak taraması yapmış ve özet bölümünü yazmıştır. Son olarak çalışmayı genel hatlarıyla okuyarak yorumları ile katkıda bulunmuştur.

GİRİŞ

Çocukluk, insan yaşamının ilk evresi olmakla birlikte, kimliğin ve kişiliğin biçimlendiği yıllardır. Üzerinden ne kadar zaman geçerse geçsin, çocukluğun nasıl anımsandığı, hangi kavramlarla ilişkili olarak kurulduğu ve yeniden kurulduğu, kendimizi o anda nasıl tanımladığımızı bağlı olarak değişebilir. Bu da kimlik inşası ile kendimize dair anlattığımız hikâyeler ve bu hikâyelerin anlatış biçimi arasında yakın bir ilişki olduğunu gösterir. Wang ve Brockmeier (2002), bireylerin öz-kavramı (self-concept), kimlikleri (identity) ve kendileri (self) ile ilgili konuşmaları istendiğinde, yaşam hikâyelerini, başarılarını ve başarısızlıklarını, kayıplarını, umutlarını ve korkularını anlattıklarını açıklamaktadır. Kuşkusuz, bireyin “kendini kurma”sında, tüm bu kavramları içeren otobiyografik bellek ve bu bellekte önemli bir yer tutan “çocukluk dönemi” kritiktir.

Randall’ın “hayatımızı/ kişiliğimizi anlattığımız öyküler üzerinden kurduğumuz” biçimindeki kavramsallaştırmasına dayalı olarak çocukluğun nasıl anımsandığı ve hikâye edildiği sorusu, bu çalışmanın sorduğu temel sorudur. “İki Kuşakta Oyun ve Oyuncak: Çocukluk Tarihi Üzerine” başlıklı Tübitak projesinin bir parçası olan bu çalışma, projenin verileri üzerinden, çocukluk anımsamalarına odaklanılarak gerçekleştirilmiştir.1 Cumhuriyet’in ikinci ve dördüncü kuşağında, yani çocuklukları 1950’lerde ve 1980’lerde geçen kişilerle sözlü tarih yöntemiyle elde edilen anlatıları üzerinden, öznelere kendi çocukluklarını anlatırken/ hikâye ederken hangi kavramları, nasıl vurguladığını ortaya çıkarmak ve çocukluk anlatıları

üzerinden geçmişin anımsanmasında etkili olan parametreleri tartışmak, bu sorunun alt açılımları olarak öne çıkar. Bu doğrultuda çalışmada 50’si yaşlı, 50’si genç, toplamda 100 kişi ile yapılan sözlü tarih görüşmeleri, çocukluğun nasıl anımsandığı sorunsalı çerçevesinde niteliksel-tematik bir analize tabii tutulmuş ve sözlü anlatılarda ortaya çıkan anımsamaya ilişkin kavramlar açıklanmıştır.2

Randall, kişilerin kendilerini anlatmalarını hikâye olarak kavramsallaştırır. Randall (1999: 12-19), kendi hikâyelerimizi anlatarak kendimizi yarattığımızı söyler ve bunun dört düzey olarak saptar. İlk düzey *varolma* olup, *geçmişte gerçekten ne olduğu* düzeyidir, *olgular anlamında hayat*’tır. Randall buna *dış hikâye* adını verir. İkinci düzey, *deneyim; iç hikâye*’dir. “Bu düzeyde hayatımın tüm hikâyesi, benim içimde ele alınan ve benim tarafımdan yorumlanan bir hikâye olarak ulaşılabilir hale gelir” (Bruner’den akt. Randall 1999: 58). Randall, bu düzeyin, *geçmişte nasıl olduğu* anlamında değil, “nasıl yorumlandığı ve yeniden yorumlandığı, anlatıldığı ve yeniden anlatıldığı” anlamında *benim hayatım* olduğunu vurgular (1999: 58). Üçüncü düzey, ifade; *iç-dış hikâye*’dir. Bu, “iç hikâyemin başkalarına iletmiş bireysel çeşitlemesi, dünyaya sunduğum ya da yansıttığım anlamda *benim hayatım*’dır (Randall 1999: 63). Bu düzey, kendi iç-hikâyemi başkalarına nasıl anlattığım sorusuna yanıt verir. Son düzey ise, izlenim; *dış-iç hikâye*’dir. “İzlenim düzeyi, beni dıştan içe anlatan, beni tanıyan ya da benimle herhangi bir şekilde karşılaşmış herkesin, hayatımla ilgili *okumaların* oluşturduğu hikâyeler düzeyidir. Başkalarının, benim hakkında söy-

ledikleri anlamında hayat hikâyesim.” (Randall 1999 64). Bu proje genelinde uygulanan sözlü tarih yönteminin yaptığı şey, Randall’ın çerçevesini saptadığı hikâyelere benzer: Kişilerin kendi hikâyelerini nasıl anlattıklarını ortaya koymak. Ancak bu hikâyelerin, kendiliğinden değil, anlatıcıların bir şey anlatmalarına yol açan çerçeve sorular ile kurulduğu vurgulanmalıdır. Çünkü “sözlü tarih, ağırlıklı olarak sözlü tarihçi ile görüşmecisinin birlikte oluşturdukları ve ses ve/ veya görüntü kaydı yapılan bir anlatı metninin sözlü tarihçi tarafından çözümlenmesini içerir. Bu anlatı, görüşmecinin bellek yoluyla geçmişte yaşanmış olayları anımsarken, onları bugünün gözüyle be bugün için yorumlanmasıyla oluşur.” (Neyzi 2004: 15). Bu nedenle çocukluk anlatılarının, bugünün perspektifinden kurulduğu vurgulanmalıdır. Öte yandan bellekle ilgili çalışmaların gösterdiği gibi, “olaylara ilişkin bellek, sonradan geliştirilir” (Kruppa 1985). Sözlü tarih, bireylerin deneyimlerini alıp, onları yeni etkileşimlerin dünyasına açar” (Hoopes 1979’dan akt. Huerta; Flemmer 2000). Böylece bireysel deneyim, kolektif deneyime, belleğe aktarılır ve kültürel belleğin bir parçası olur. Jan Assmann (2001: 24), iki tür bellek arasında bir ayrım yapar: iletişimsel bellek ve kültürel bellek.

İletişimsel bellek, nesilden nesile aktarılan hikâyelerle yaşarken, kültürel bellek, kişisel hatırlamaların bireysel koşulları aşmasına olanak veren sembollere dayanır. Üstelik kültürel bellek, sadece geçmişe ait ayrıntıları korumakla kalmaz, geçmişle de ilişki kurar; kısacası kültürel bellek, grubun kimliğini, geçmişe dayanarak açıklamaya çalışır (Assmann, 2001: 53-59).

Belleğin kuşaktan kuşağa aktarılmasında yaşamsal bir öneme sahip çocuk oyunları, Assman’ın kavramsallaştırmasına göre, öncelikle nesilden nesile aktarılacak iletişimsel bellek olarak yaşar ve ardından geçmişle, gelenekle ilişki kurarak toplumun kimliğini kuran bir kültürel bellek bileşeni olur. “Paylaşılan bir deneyim, ortak bellek”in (Oğuz, 2007: 6) ve geleneğin bir parçası olan çocuk oyunları, her icra edilişte, içinde yer aldığı sosyo-kültürel bağlam çerçevesinde yeniden biçimlenerek kimliğin kuruluşu ve sürdürülmesi için referans sağlar. Çocuk oyunlarının kendisi kadar, bu oyunların nasıl anımsandığı, nasıl hikâye edildiği de kimlik kurma sürecinden ayrı düşünülemez.

Bu kavramsallaştırma çerçevesinde oyun-oyuncak kültürü projesindeki sözlü tarih görüşmeleri, her iki kuşağın çocukluk anımsamalarında çocukluğun ‘artık geride bırakılmış, güzel günler’ biçiminde kurulduğu dikkati çeker. Randall’ın önermeleriyle görüşmeciler, kendi çocukluklarını ‘geçmiş güzel günler’ biçiminde iç-dış hikâye etmektedirler. Geçmişin, çocukluğun, tek katlı bahçe içindeki evleriyle, henüz kentleşme denilen yapılaşmanın/ betonlaşmanın doldurmadığı boş aralarında ve sokaklarında oynanan oyunlarıyla, her şeyin birlikte yapıldığı, komşuluk ilişkilerinin güçlü olduğu sıcak bir mahalle ortamıyla ve buna bağlı olarak ortaya çıkan cemaat (topluluk) duygusuyla öne çıktığı ‘nostaljik’ bir çocukluk anlatısıdır ortaya çıkan.

“Nostos (eve dönüş) ve algia (özlem) sözcüklerinin birleşiminden oluşan nostalji, artık var olmayan veya hiç var olmamış bir eve duyulan özlemdir” (Boym, 2009: 14). İlk olarak

17. yüzyılda sıra hasreti çeken İsviçreli askerlerin gösterdikleri emareleri adlandırmak için kullanılmış olan nostalji sözcüğü (Lowenthal, 1985'ten akt. Özyürek, 2008: 17), bugün Batı dünyasının çeperinde yaşayan milyonlarca insanın paylaştığı bir duygudur. Ancak dikkat çekici olan şey, nostalji duygusunun, dördüncü kuşak anlatılarında daha belirgin olarak ortaya çıkmasıdır. Öyle ki, yaşam deneyimleri çok az olan görüşmeciler, kendi çocukluklarından 'çok uzak bir geçmiş gibi' söz ederler. Çocukken oynadıkları oyunlar, oyuncaklar, masal kadar uzak gelmektedir şimdi onlara. Geçmiş, nostalji duygusuyla inşa edilir. Yaşam deneyimi, ikinci kuşak görüşmecilere göre daha sınırlı olan ikinci kuşak görüşmecilerinde bu yoğun nostalji duygusu nasıl açıklanabilir? Böylesi bir analiz, bu çalışmanın sınırlarını zorluyor olsa da, bu olguya değinmek gereklidir. Geçmişin bu kadar yoğun biçimde özlenmesinin ardında pek çok toplumsal, ekonomik, kültürel ve politik nedenler vardır. Ancak bunlardan birinin modernlik projesinin, insanların beklentilerini karşılayamadığı etkeni, araştırmacıların yaygın biçimde paylaştığı nedenlerden biridir. Huyssen'e göre "yarından umudun kesildiği gün, modernliğin de ipi çekilmiştir" (1999). O zamandan beri insanlar, ütopyalarını gelecekte çok geçmişte arar oldular. Burada modernlik, toplumların daha iyi yaşamasını sağlayan bir ekonomik, politik bir sistem, bir düşünce yapısı olarak anlaşılabilir. Bu çalışmada ise modernlik, bu geniş anlamıyla olduğu kadar, gelecek-sizlik olgusuyla birlikte de düşünülebilir. Nitekim çağdaş bir Rus deyişine göre; geçmiş, gelecekte çok daha tahmin edilemez hale gelmiştir.

Nostaljinin temelinde bu tuhaf tahmin edilemezlik yatar" (Boym, 2009: 14). Türkiye'nin 1980 sonrası sosyopolitik ikliminin insanlarda yarattığı sonuçlardan biri, geleceğin tahmin edilemezliği ve gelecekte bekleniminin farklılaşması, olarak değerlendirilebilir. Bu nedenle ikinci kuşağın anlatılarındaki nostalji, gelecek beklentisinin karamsar bir havayla, memnuniyetsizlikle gölgelenmesinin sonucu olarak okunabilir.

"O zamanlar çocukluk, şu ana göre daha iyiydi bence. Çocuklara daha fazla olanaklar tanınıyordu, yani biz sokakta falan çok rahat oyun oynardık. Yani hiçbir problemimiz, hiçbir şeyden korkumuz olmadan daha rahat oynuyorduk her şeyi." (Nedife Ceylan, 4. Kuşak).

"Şimdiki oyuncaklar eskisi gibi değil, çizgi filmler daha şiddet içeriyor, bizim zamanımızda öyle değildi, her şey daha doğaldı. Her şeyin daha doğal olduğu bir şey isterdim." (Sevim Şişman, 4. Kuşak).

Nostaljinin ortaya çıkardığı sonuçlardan bir diğeri de, yukarıdaki alıntılarda görüldüğü gibi geçmiş, olduğundan daha fazla olumlu değerlerle anımsayacak biçimde kurmaktır. Öyle ki, geçmişteki çocukluk, her şeyin en güzelini, en iyisini, en masumunu yaşamıştır. Neredeyse pürüzsüz bir masumiyet atfedilmiştir çocukluğa. Bu durum, Murathan Mungan'ın "anılar, özellikle çocukluk ve gençlik anıları, doğaları gereği pek çabuk zihnimizin fetiş nesnelere haline dönüşebilirler..." (2007) biçimindeki görüşünü anımsattır. Ancak bu olgunun, sözlü tarih görüşmelerinde karşılaşılan bir durum olduğu da anımsanmalıdır. Sözlü tarih görüşmelerinde kendilerini, geçmişlerini anlatmaları istenen görüşmeciler,

Esat Yılmaz'ın "İlla ki ister istemez sıkıntılar oluyor, ama güzeldi ya, hayat her şeye rağmen çok güzeldi küçükken" (4. Kuşak) anlatısında olduğu gibi geçmişin güzelliklerini, daha olumlu bir hava içine yerleştirirler.

Oyunlar ve oyuncaklar aracılığıyla çocukluğu anımsamak, o deneyimi yeniden kavramsallaştırmak anlamına da gelir. Sözlü tarih yönteminin, kişilere kendi yaşamlarına yeniden bakmalarını sağladığı gibi, onların kendi yaşam deneyimlerine ilişkin bir içgörü geliştirmelerini de sağlar. Günlük yaşamın hızlı ve belki de mekanik döngüsü içerisinde yaşadıklarını kavramsallaştırmaya fırsat bulamamış öznelerle sağlanan bu düşünme fırsatı, oldukça önemli bir deneyim olarak belleklere kazanır. Çocukluğun saf, masum bir kategori olarak anımsanması, bununla birlikte yeni kuşak çocukluğun, bu masumiyetten uzak olarak tanımlanmasına da götürür özneleri. Kendi çocuklukları gündemdeyken işbaşında olan nostalji duygusu, günümüz çocukluğu söz konusu olduğunda yerini nahos gerçeklere bırakır. Nostalji öylesine ağırlıktadır ki, yalnızca çocukluğun masum ve saf bir kategori olarak kodlanmasına değil, aynı zamanda çocuklukla ilgili her türlü etkinliğin, oynanan oyunların, el emeği göz nuru yapılan oyuncakların da ne kadar değerli ve masum olduğunu da tanımlamaya hizmet eder. Günümüz çocukları ve çocukluğu ise, hiç de masum değildir ikinci kuşağın anlatılarında. Şimdiki nesil, onların gözünde aşağıdaki alıntılarda görüldüğü gibi 'bilgisayar çocuğu'dur, bencildir, paylaşmayı bilmez, oyuncakları hazırdır, üretici değil tüketicidir.

"Bizim dönemimizdeki oyun ve oyuncaklar daha iyiydi. En azından

birden çok kişinin bir araya gelmesi gerekirdi. Şimdi bilgisayar, kendisiyle kurduğu ilişkinin dışına çıkmıyor." (İlyas Erdoğan, 4. kuşak).

"Bilgisayar çağı, internet çağı oldu. Tavla bile internetten oynanıyor. İleride bizim çocuklarımız tahta tavlaları hiç bilmeyecekler." (Nurhayat Özcan, 4. kuşak).

"Hay huy içersinde okuldu imtihandı bilmem neydi telaşı içersinde çocukların böyle bir şeylerle de oynayacağını... Artık bilgisayarlar laptoplar yeterince onları eğlendiriyordur." (Ahmet Ayvaz, 4. kuşak).

Şimdiki çocukluğu eleştiren bu anlatılar, nostaljinin, "bireysel biyografi ile gruplar ya da uluslararası biyografiyi, kişisel hafıza ile kolektif hafıza arasındaki ilişkiyi konu aldığını" (Boym, 2009: 18), başka bir deyişle kişisel olanı, kolektif olana bağlayarak, kültürel bellek üzerinden "biz" kimliğini oluşturduğuna işaret eder. Dördüncü kuşağın, yeni çocukluğa dair yaptığı bu değerlendirmeler, kendilerini yeni nesil çocuklardan daha ayrıcalıklı ve şanslı olarak kurarken, çocukluğu doğal-saf olanla tanımladıklarına işaret eder. Buna göre 'yeni çocukluk', tekil olarak bir diğer deyişle, giderek toplumsal olandan yalıtık biçimde yaşanmaya başlamıştır. Bununla birlikte iletişim teknolojisinin eriştiği yaygınlığa ve bireyi yaşama değil, sınavlara koşullayan eğitim sistemine de bir eleştiri getirir. Daha iyi bir gelecek kurmak için eğitim aracılığıyla geleceğine yatırım yapılan çocukların, şimdilerini yaşayamaz hale geldikleri dile getirilir. Ayrıca çocukluk, sokakta değil, ekran başında yaşanmaktadır artık. Yeni çocuklukta sanal ortamlarda edinilen deneyimi, birincil elden deneyimin yerine geç-

miştir. Bu kuşağın anlatılarında yeni nesil çocukları, saflıklarını yitirmiştir. Geçmiş çocukluğun daha saf olduğuna ilişkin bu vurgu, anlatılara egemen olan nostaljinin, düşünsel değil, yeniden kurucu nostalji olduğunu gösterir. Boym'un yaptığı ayırmada yeniden kurucu nostalji, "nostos'u vurgular ve yitirilmiş evin tarihasını bir tarzda yeniden inşasına girer. Bu nedenle kurucu nostalji, kendisini nostalji olarak değil, daha ziyade hakikat ve gelenek olarak görür" (Boym, 2009: 20). Uzak geçmişin anımsanışındaki yeniden kurucu nostalji, böylelikle kendisini çocukluğun nasıl yaşanması, deneyimlenmesi gerektiğine ilişkin kanıtlanmış bir hakikat olarak görürken, geleneğe bağlanır. Bu gelenek, kişisel anımsama ve kolektif kültürel bellek ilişkisiyle kurulan "biz" kimliğinin temel dayanağı olur. Geleneğin içinde oyunlar, oyuncaklar kadar topluluk ilişkileri ve bu ilişkileri var eden yerleşim birimi de yer alır.

Ortaklaşmacı yaşam ve mahalle, yeni nesil çocukların kaybettikleri arasında sıralanır ikinci ve dördüncü kuşağın sözlü anlatılarında. Ortaklaşmacı yaşamı, dayanışmayı simgeleyen mahalle öylesine önemli bir vurgudur ki, çocukluğu İstanbul/Kadıköy'de geçen ikinci kuşaktan Süleyman Kankul, eski oyunların kaybolmasının nedenini de, mahallenin, sokağın kaybolmasına bağlar. Aynı anlatıcının, arkadaşlık ilişkilerini de 'kutsal' olarak tanımlaması, çocukluğun nasıl da fetişize edildiğini bir kez daha anımsatır. Ve elbette arkadaşlık, İbrahim Yayla'nın anlatısında olduğu gibi oyunlarla ilişkilendirilir ve daima özlemle anılır.

"Çocukluğumdaki arkadaşlık ilişkileri burnumda tütüyor. O arkadaş-

larımdan kopmadım, hala haberleşiyorum. Ondan sonra arkadaşlarımla birlikte çocukluğumdaki oyunları hatırlıyorum. Çünkü onlar hayatımın bir parçası, onlar da kahramanları. Hep beraber bu kahramanlara çocukluğumda geriye döndüğümde mutlaka hayallerimde canlandırıyorum ve öz-lüyorum" (İbrahim Yayla, 2. Kuşak).

Böylece anlatılarda oyun oynamak, "toplumun bütün kesimlerinde söz konusu topluma üye olan bütün fertler tarafından zevk alma maksadıyla gönüllü olarak gerçekleştirilen bir eylem" (Özdemir 2006: 21) olarak kodlanırken mahalle de, sokaklarıyla, boş arsalarıyla, 'metruk' evleriyle çocukların oyun kurduğu, oyun aracılığıyla sosyalleştiği alanlar olarak kavranır. 2. kuşaktan Nadir Şen de göçmenlerin yoğun yaşadığı Kemerburgaz'da sokaklarda geçen çocukluğunu anımsarken sokağa vurgu yapar ve video oyunları ile birlikte, çocukların sokaktan koptuklarını söyler.

Mahalle ile birlikte komşuluk, çocukluk yaşamını süsleyen önemli bir sosyal etkinlik olarak öne çıkar anlatılarda. Komşuluğun işaret ettiği olgu ise, günümüzün, korunaklı konutlarda sterilize edilmiş siteli kent yaşamı yerine; ortaklaşmacı, dayanışmacı, paylaşımcı bir topluluk yaşamıdır. Komşuluk, aşağıdaki anlatıda görüldüğü gibi, masal çocukluğunun renkli fonunu oluşturur adeta.

"O zaman komşuluk ilişkileri günümüze göre daha sıcaktı. İnsanlar birbirlerinin derdine koşuyordu. Şimdi öyle değil." (Mehlika Saba Cevheroğlu, 4. kuşak);

"Her kapıyı çalıp bir şeyler isteyebiliyorduk, yiyebiliyorduk, içebiliyorduk". (Yusuf Türk, 4. kuşak).

"Mahallede çok iyi dost oldu-

muz komşularımız vardı. Hepsiyle gayet iyi geçinirdik. Ondan sonra ben ordan, yani yıkık, köprü yıkımı için başka bir eve taşındım. Bir müddet orda oturdum. (Komşuluk ilişkileri) Orda da iyiydi. Eski komşularımız kadar iyi ilişkilerimiz vardı” (Asım Maydoz, 2. kuşak).

Komşuluk, yalnızca sohbetlerle, yiyip içmelerle güzel vakit geçirilen anlarla değil; Asım Maydoz’un “Biraz o zamanlar geçim sıkıntısı vardı. Herkes elinden geldiği kadar, birbirlerine yardımcı olurdu. Kimde daha fazla varsa olmayana verirdi.” biçimindeki alıntısında görüldüğü gibi, dönemin olumsuz koşullarının üstesinden gelmedeki işleviyle de birlikte anılır. Komşuluk, bu yönüyle bir yaşam tarzının da adı olur.

Dördüncü kuşağın oyun anlatılarında ortak olan noktalardan biri de, Karsten’in kendi çalışmasında ulaştığı “çocuklar, çeşitli etkinlikler için dış uzamları kullanırlar, kentsel kamusal alanlar, kendi oyunları için uygundur” (2005: 281) gözlemiyle uyumludur. İkinci kuşaktan çok, dördüncü kuşağın anlatılarında kentsel ve henüz kamusal alanlar, sokaklar, oyun alanlarıdır. Bu durum; kentin sanayi, alış-veriş merkezleri, çok-katlı otoparklarla değil, mahalle, sokak ve boş kamusal alanlarla algılandığını, kentin, zihinlerde henüz kamusal imgelemine yitirmediğini ifade eder.

1950’li yıllardan 1990’lı yıllara evrilen süreçte kentlerin çehresinin değiştiği bir gerçektir. 1950’ler, kente göçün yeni başladığı yıllardır, 1990’larsa küresel çapta değişimin kentleri, kasabaları yeniden biçimlendirdiği yıllara denk gelir. Anlatılarda dördüncü kuşak öznelerin mahalle ve onun aracılığıyla ortak yaşama, paylaşmaya,

dayanışmaya vurgu yapmaları iki etmenle açıklanabilir. Bu etmenlerden ilki, “ikinci el izlenimlerin, kişilerin bir anda gelip giden olaya ilişkin kendi deyimlerinden daha baskın çıkması” biçiminde yaşanan ve bu yönüyle “kolektif topluluk belleğinin ayrılmaz parçası” (Thompson 1999: 121) olan anılar, olaylardır. Kentsel alanlar hızla değişirken belleklerde dayanışan mahalle imgesinin baskınlığı, gerek önceki kuşaklar tarafından anlatılan, gerekse yerli filmlerde görselleştirilen popüler kültürün ortak hafızasına atılmış mahalle imgesiyle ilgilidir. Bir başka deyişle dördüncü kuşak görüşmecilerin anlatılarında, bizatihi deneyimledikleri kadar, deneyimlemeyip duydukları ve çoğunlukla medyadan gördükleri mahalle imgesinin/ mitinin baskın olduğu söylenebilir. Gözyaşlarımızı silerek izlediğimiz yerli filmlerde, zenginlerle yoksulların bir arada mutlu yaşadığı mahalle imgesi, genç kuşağın belleklerinde yeniden üretilmektedir.

İkinci etmen ise, görüşmecilerin sınıfsal aidiyetlerini akla getirir. “Kişinin dünyayı anlamlandırırken kullandığı kültürel kodlar, referanslar, yaşama biçim veren tarihsel olaylar, neyin nasıl anımsandığını belirler” (Danaçoğlu 2001: 134). Burada görüşmecilerin yaşadıkları ortamı betimlemede kullandıkları dil, onların dönemin sosyo-ekonomik bağlamına ilişkin referansları, onların sınıfsal kökenlerini görünür kılar. Dördüncü kuşak anlatıcıların büyük bir çoğunluğu, orta-alt sınıf üyesidirler. Orta-alt sınıf üyelerinin büyük çoğunluğunun sabit, ancak düşük gelir düzeyine sahip olması, onları kent merkezinde değil, kentin çeperlerinde yerleşmelerine de yol açmıştır. 1990’lardaki hızlı değişimden

nasiplerini alsalar da, kent çeperleri, görece daha yavaş değişmişlerdir. Mahallelerin değişiminden söz ederken, neredeyse hiçbir dördüncü kuşak anlatıcının geniş güvenlik önlemlerine sahip korunaklı sitelerde yaşamıyor oluşu, bu gerekçeyi destekler. Zira değişim, merkezde başlarken, 'varoş' olarak da adlandırılan kent çeperleri daha yavaş değişmiş, böylece mahalle olgusu varlığını sürdürebilmiştir. Buna karşın, aşağıda olduğu gibi, bazı dördüncü kuşak görüşmecilerinin geçmişin nostaljik biçimde yeniden kurulması sürecinin farkında olduğu da bir gerçektir.

"Benim zamanımda bırakın boş araziye, boş kaldırım taşı bile yoktu, üzerine ağaç dikecek her taraf almış başını yürümüş, binalar yükselmişti. Sokağın aşağısı aşağı mahalle, yukarısı yukarı mahalle; aşağı-yukarı mahalle çocukları olarak kavga ederlermiş. Komşuluk ilişkileri, yani ne bileyim. Bazen eskiler bahseder bizim zamanımızda komşular şöyleydi, giderlerdi. Ben o zamanları görebilmek için yaşım müsait değildi, ama gayet iyi olduğunu düşünüyorum." (Serdar Sali, 4. Kuşak).

Geçmişin, çocukluğun anımsanmasında devrede olan bellek de önemlidir. Dördüncü kuşağın geçmişi anımsamasında işbaşında olan bellek, repisodik bellek olarak öne çıkar. İki tür bellek arasında ayırım yapan Neiser'a göre (Randal'dan akt. 1999: 224) repisodik bellek, *yaptığım şey* olarak değil, *eskiden yaptığım türden şeyler* biçiminde anımsanan anılar olarak düşünülebilir. Bu tür belleğe ait *flaş* anılar, ikinci kuşağın anlatılarında olduğu kadar, dördüncü kuşağın anlatılarında da mevcuttur. Bundan farklı olarak ikinci kuşağın anıları episodik

bellekten de beslendiği halde, dördüncü kuşağın anılarında bu belleğin yokluğu ya da azlığı önemli bir fark olarak belirir. Campell'a göre "episodik bellek, bir insanın kendi kimliğine ilişkin bilgisi çerçevesinde düzenlenir. Bu tür bellekler, bir hikâye ya da bir hikâyenin parçasını oluşturuyor gibidir" (Randal'dan akt. 1999: 221, 222). Yaşlı kuşağın anlatıları, belli bir dönemin (1950'ler), belli bir yaşam tarzının genel anlatısının bir parçası olarak anlatılır. Kuşkusuz anlatan öznel, bu gerçekliğin bilinciyle hikâyelerini anlatırlar. Bu nedenledir ki özellikle ikinci kuşağın anlatılarında yokluk yılları, geçim ekonomisi gibi dönemin Türkiye'sine damgasına vuran kavramlara sık vurgu yapılır. Yokluğa karşın, çocukluğun 'mutluluk yılları' olarak belleklerde yer etmesi, her türlü zor koşullara karşın dönemin çocuklarının ve yetişkinlerinin geleceğe umutlu baktıklarına işaret eder. Yoklukla birlikte yoksulluk; 'zorluklar içinde çalışıp okumak', 60 Darbesi; birlik ve beraberlik vurgusu; Asım Maydoz'un dile getirdiği gibi gece karartmaları; geçim sıkıntısı ve imeceler; büyüklere saygı; çocuk emeğinin işgücünde kullanımı ya da çocuğun aile ekonomisindeki yeri, buna bağlı olarak oyundan mahrumiyet; çocuk ölümlerinin yaygınlığı öne çıkan diğer kavramlar arasında yer alır. Bu yönüyle ikinci kuşağın anlatılarında çocukluğun dramatik ve yer yer trajik yönleriyle anımsanması, sözlü tarih görüşlerinin doğasında olan bir gerçeğe işaret eder. Öyle ki, ikinci kuşaktan Ahmet Hamdi İslamoğlu'nun kendi çocukluğuna ilişkin şu cümlesi, çocukluk anımsamalarını dramatikliğini, trajikliği örnekler: "Zorluk, çile meşakkat; buna rağmen iyi arkadaş, kalıcı dostluklar ve bir

daha yaşamak istemediğim çocukluk aklıma gelir.”

İkinci kuşak anlatılarındaki oyunların çeşitliliği de dikkat çekicidir: Sek sek, beş taş, yakar top, met (çelik çomak), salıncakta sallanmak, yılbaşında dönmek, ağaçlardan sopa yapıp koşturmak, atçılık, okulda öğretmenlerin izniyle futbol, voleybol, basketbol oynamak, saklambaç, kukalı saklambaç, kurtarmaca, dedman (ekipli polisiye bir oyun), az da olsa kızlarla birlikte oynanan mendil kapa-maca, dim (çizilen daireye kestane, ceviz dikilir, o dimden kimse çıkar-sa sırayla atışılır), körebe, birdirbir, kardeşlerle tombala oynamak, okulda müsamere, kışın kızakla kaymak ve kartopu oynamak, uzuneşek, pancarcı eğlenceleri, minelerle oynamak. Bu oyunlara bakıldığında ikinci kuşakta oyunların, yaratıcı bir süreç içerdiği, yazın ve kışın oynanan oyunların farklılaştığı, çocuk oyunlarında mevsimlerin, doğanın ve ekonomik koşullarının belirleyici olduğu görülür.

“Çocukluğumuzda oyun oynardık. Tabi bugünkü kadar trafik sorunu olmayan bir semtte; trafik korkusu yoktu, oyun oynayacağımız alanlar vardı. Türkiye geliştirmekte olan bir ülke kategorisine girmek üzere... Ekonomik şartlar neyi gerektiriyorsa onlarla oynadık.” (Ahmet Ayvaz, 2. Kuşak).

Onur, 1950’li yılların “geçmişle gelecek arası, yeniden kuruluş, ekonomik atılım, yeni doğan sanayi, iyimserlik ve geleceğe duyulan umut yılları” (1992: 15) olarak tanımlandığını aktarır. Yazara göre bu yıllar, teknoloji, bilim, kitlesel iletişim ve telekomünikasyon yılları idi. İnsanlar, uzaya umutla bakıyordu. Elektronik çağ başlamak üzereydi. Ve bir kez daha değişen çağ, oyuncaklara yansı-

tılıyor ve bazen de oyuncaklarla haber veriliyordu” (Onur 1992: 15-16). Ancak bu bilgi, ikinci kuşağın oynadığı oyunların gelenekselliğiyle çatışır ve oyuncak aracılığıyla toplumun refah düzeyini ele verir. Oyuncak, her ne kadar “çocuğu dünyayla karşı karşıya getirmek ve yaşama hazırlamak” işlevinde olsa da, bugünkü anlamıyla onun her zaman refah toplumunun ürünü olduğu” (1992: 16) unutulmamalıdır. İkinci kuşağın anlatılarında imal edilmiş oyuncakların azlığı da, henüz Türkiye’nin o dönemlerde refah toplumu olmadığını açık bir göstergesidir. Oyuncak aynı zamanda toplumun değer sistemini de yansıtır. Oyuncak gelişmiş toplumda bireyselliği, sahip olmayı, tüketiciliği yansıtır; geleneksel toplumda ise varoluşun, üretmenin önceliğini gösterir” (Onur 1992: 17). İkinci kuşağın anlatılarındaki yaşamın sıradanlığı ve tekdüzeliği vurgusu da bu olguyu destekler.

“O tarihte tabi çocukluğumuzda mahallede oyunlar oynanır. Fazla öyle ekstra bir şeyler yok. Bayramdan bayrama topladığımız harçlıklarla bayram yerlerine gidebilirdik. Başka böyle fazlada standart hayat sürülürdü, dar çerçeveydi oralar.” (Ahmet Ayvaz, 2. Kuşak)

İkinci kuşağın anlatılarında mevsimlerin değişimine ilişkin vurgular da dikkat çeker. “Bizim zamanımızda çok kar olurdu, kış çok olurdu, gündüzleri de geceleri de kızak kayardık, kartopu oynardık” diyerek bu olguyu örnekler ikinci kuşaktan İbrahim Yayla.

Dördüncü kuşak anlatılarında öne çıkan kavramlar ise şöyledir: Birlik, mahalle olgusu; sıkı komşuluk (Damla Çatalkaya bu olguyu, “zaten tek çatıyız derdik” biçiminde ifade ediyor); genelde iki katlı, bahçe için müstakil

bir ev; iyi bir mahalle ve sıcak ilişkiler; tüp, şeker kuyrukları; dönemin siyasal ortamı- Uğur Mumcu'nun öldürülmesi, Refah Partisi iktidarı ve 'herkes kapanacak' korkusu; darbe sonrası sıkı/ katı politik ortam; kuponları için alınan gazeteler; 'afacan/ yaramaz çocukluk'; iyi, mutlu ve çocuk merkezli aile vurgusu; çizgi film, bol oyun, barbi bebek; annenin komşu kadınlarla yapılan dedikodular; kırsal yerde evde olma zamanının akşam ezanıyla belirlenmesi. Bu kuşağın en çok yandığı oyunlar ve oyuncaklar ise futbol, top oyunları, misket, çelik-çomak, kuka, saklambaç, tombala, bilgisayar, atari, plastik, metal arabalar biçiminde sıralanabilir.

Dördüncü kuşağın anlatılarında döneme ilişkin olumsuz anımsamalar olsa da, bu, ikinci kuşaktaki gibi trajik bir çocukluk anlatısı ortaya çıkarmaz. Sıkıntıları olsa da, çocukluk, mutlu anımsanır. Bu mutluluk ve iyimserlik atmosferinden aileler de payını alır.

"Seven ve sevdiğini belli eden anne; sevdiğini belli etmeyen 'klasik bir baba. Hep babayı örnek almışım'dır. Evde her Türk ailesinde olduğu gibi gayet normal bir ilişki vardı." (İsa Aras, 4. kuşak).

İkinci kuşağın anılarında ise aile, öncelikle 'saygı duyulması gereken büyükler' biçiminde kurulur. Ve Asım Maydoz'un "Biz büyüklerimize her zaman için hürmetliydik. Onların yanında fazla konuşmazdık." cümlesinde olduğu gibi aile, otoriteye işaret eder. Bununla birlikte dördüncü kuşakta aileye ilişkin aşağıdaki kimi tanımlamalar, bu kuşağın, baba merkezli aile görüntüsünden hoşnut olmadığını; ancak bunu net biçimde dile getirmektense, 'evde çocukların da karar alma sürecine katıldıkları vurgusuyla de-

mokratik bir aile anlatısı inşa ettiklerini çıkarsamaya götürür.

"Ailemle gurur duyuyorum, isteklerimizi yerine getirmeye çalıştılar. Saygı bizde çok önemli, yemek masası sohbetlerinde günlük olarak ne yaptığımızı anlatıp paylaşırdık." (Sevim Şişman, 4. Kuşak).

"Birbirlerini dinleyen bir aile, sıkıntı "babaya izah edilebiliyor." (İlyas Erdoğan, 4. Kuşak).

"Babam herkese karışır, ama bana pek fazla karışmazdı. Genelde annem karışırdı. Spor olayını düşündüğümüzde bir yerini sakatlayabilirsin derdi. Bir abim çok destek oldu bana, ama genelde hep anne-kız çekişmesi olur bizim evde. Hala da var zaten." (Sibel Bilir, 4. Kuşak).

"Tabi aile ortamı Türklerde daha gelişmiş eee daha iyi, aile ortamımız, konuşuyoruz, önemli kararları alıyoruz. Tabi yine babamın hakim olduğu bi otorite var. Tabi önemli kararlarda aile büyüklerinin sözleri görüşleri alınır." (Arda Semetli, 4. Kuşak).

İkinci ve dördüncü kuşak anlatılarındaki bir başka fark ise; her iki kuşağın oyunun, kişilik gelişimindeki yeri ve önemine atfettikleri değerle ilişkilidir. İkinci kuşak görüşmeciler, oyunu kişilik gelişiminde temel bir yere oturtmazken, dördüncü kuşak görüşmeciler oyuna daha farklı bir önem verirler. Nihat Dünder'in aşağıdaki anlatısı bu yargıyı pekiştirir.

"Sanal dünyanın çocukları, internet kafeler başında, paylaşma, adalet duygusundan yoksun yetişiyor. Kendi haklarını savunacak kudrete sahip değil. Şu anki çocuklar ve insanların sosyalleşme endeksleri düşüyor." (Nihat Dünder, 4. Kuşak).

"Eskiden biz her şeyle oynardık. Çamurla bile oynardık, mesela gece-

leri yakalamacılık oynardık. Keşfetme duygusunu çok geliştiren bir şeydir. Okulda teneffüslerde oyun. Okul kültürü de budur aslında, insanların bir araya gelip kaynaşması vb.” (Yusuf Türk, 4. kuşak).

Çocukluk ve oyuncak tarihi üzerine yapılan çalışmaların gösterdiği sonuçlardan bir diğeri de, 1900’lerde çocukların “tarlalarda iş ve oyunu birleştirerek, ağır yüklerini hafifletmeyi başarmalarıdır” (Heywood 2003: 144). Avrupa’da 1900’lü yıllarda görülen bu olgu, ikinci kuşak çocukluk anlatılarında da karşımıza çıkmaktadır.

“Çünkü annem yalnızdı. Biraz büyüyüp işte su getirmesini bilen, bilecek kader olan bir çocuk anneme yardım ederdi.” “Öyle bir nevi tek düze, oyundan mahrum bir hayatımız olmuştur.” (Ahmet Hamdi İslamoğlu, 2. Kuşak).

“Babam şoferdi. Türk Petrol Şirketine şoferlik yapıyordu. Bende o zamanlar yaşım büyük olduğu için bende babama çalışarak eve, aileme yardımcı oluyordum. Biz de evimize bir katkısı olmak için şekerler satıyorduk. Ailemize bir katkı sağlıyorduk. Hep beraber birlik içinde yaşadık, zaten onlara yardım etmeden günümüz geçmiyordu.” (Asım Maydoz, 2. Kuşak).

“Kolektif bir çalışma içinde yaşamımızı sürdürürdük. Gündelik yaşamımız genellikle aynı geçiyordu; köy hayatı, değişik bir ortam yok.” (İbrahim Yayla, 2. Kuşak).

Çocukların, ikinci kuşağın anlatılarında işgücü olarak görüldüğü, bu görme biçiminin çocuklar tarafından içselleştirildiği açıktır.

Çocukluk anlatılarının ortaya koyduğu gerçeklerden biri de, bu anlatılara olgulardan çok damga vuran görüşmecilerin öznelliğidir. Thompson’un

belirttiği gibi (1999), bu durum bir zaaf olarak değil, görüşmelerin zenginliği olarak düşünülmelidir. Onların anlattığı olaylar kadar, bu olayların, olguların görüşmecileri nasıl etkilediği, belleklerinde nasıl yer ettiği de oldukça önemlidir. Bu durum, tam da hayatın hikâye edilmesinin, kimliğin kuruluş sürecindeki işlevinin altını çizer. Randall, hayatını hikâye ederken, bu hikâyenin, oluş sürecinde olduğunu da anımsatır. Başka bir deyişle farklı yaşlarda, zamanlarda, uzamlarda ve bağlamlarda kendimizi farklı biçimlerde anlatarak hikâyemizi değiştiririz. Bu da kimlik kurgusunun olmuş bitmiş, tamamlanmış olmadığını, tersine sürekli inşa halinde olduğunu vurgulayan Hall’u akla getirir. Kimlik ise, Hall’un ifade ettiği gibi ‘verili değil, anın gereksinmelerine göre kurulan ve yeniden-kurulan bitimsiz bir süreç’tir. Hall, kimlik konusunda en az iki düşünme biçimi olduğunu belirtir. Bunlardan biri, “kültürel kimliği tek, paylaşılan bir kültür, bir tür ortak ‘tek gerçek benlik’ bağlamında, pek çok diğer, daha yüzeysel ya da yapay olarak yüklenmiş ‘benliklerin’ içinde saklı, ortak tarih ve ataları olan insanların ortak noktası olan ‘benlikler’ anlamında tanımlar” (Hall 1998b: 174). Bu durumda kimlik; sabit, değişmez bir ‘öz’ ve bu ‘öz’ün yeniden keşfi olarak tanımlanmış olur. Diğer düşünme biçiminde ise kültürel kimlik, geçmişe demirleyen sabit bir öz olarak değil, “...geçmiş kadar geleceğe de ait olan, sürekli dönüşüme maruz kalan, bizi konumlayan ve kendimizi konumladığımız farklı durumlara verdiğimiz isimlerdir, geçmişin öykülerdir” (Hall 1998b: 177). Bu kimlik kurgusu, her anımsamada, farklı biçimlerde ifadelendirilir. Hall (2000: 704, 705; 1998a: 70-72), kimliği, tamamlanmış tarihsel gerçekler olarak

düşünmek yerine, asla tamamlanmamış, daima süreç halinde olan ve daima temsilin dışında değil, içinde inşa edilen bir 'üretim' olarak düşünmemiz gerektiğini söyler. Ona göre kimlik, kısmen bir anlatı, daima kısmen bir tür temsildir ve daima temsil halindedir (Hall 1998a: 72). Bu doğrultuda ikinci ve dördüncü kuşak anlatılarının, aynı zamanda bir kimlik kurgusu olarak da okunabileceği anımsanmalıdır. Hall'a göre "geçmiş her zaman yeniden anlatılır, yeniden keşfedilir, yeniden yaratılır. Geçmişin anlatılaştırılması gerekir. Geçmişlerimize, tam anlamıyla gerçek bir olgu olarak değil, tarih aracılığıyla, bellek aracılığıyla, arzu aracılığıyla gideriz. Benliklerimizin ve tarihlerimizin anlatılaştırılması ise, hep sonradan yapılır" (1998a: 83). Çocukluk anlatıları tam da böyle işler. Yaşananlar, deneyimler sonradan anlamlandırılır ve kimlik kurgusunun bir parçası haline getirilir. Dördüncü kuşaktan Ahmet Hamdi İslamoğlu'nun anlatısı, tam da bu durumu örnekler. Çocukluğunda ona rehberlik eden iki önemli olay olmuştur: İlki ilkokula giderken, 'yaşlıca bir adamın, arkadaşına "milletin ortasında" ağır hakaretlerde bulunması, arkadaşın ağır hakaret karşısında kırmızı kesilip, dilinin tutulması' olayı, insanları mahcup etmemesi, hatalarını yüzüne vurmaması yönünde ona ders olmuş, hayatının kuralı olmuş. İkinci olay ise, bir öğretmenin, bir arkadaşına yanlı davranarak onun bir yılına neden olmasıdır. Bu olay da onun öğrencilerine haksızlık etmemek için, isimlerini öğrenmemesine özen göstermesine yol açmış: "Hislerle insanların hareket etmemesi gerektiği, rasyonel hareket etmesi gerektiğini, insanları affetmesini birinin bilmesi gerektiğini bu olay bana çok iyi öğretmiştir."

İslamoğlu'nun anımsadıkları, geçmişe ve geleceğe ilişkin bir ders olarak kodlanırken; yapılan çıkarımlar, adil, hakkaniyetli bir kişilik yapısının nasıl geliştirildiğini anlatır. Ancak tekrar vurgulamak gerekirse; çocukluk, farklı bir bağlam, zaman ve uzamda anlatıldığında/ hikâye edildiğinde, anılar, o anın gereksinmelerine göre yeniden biçimlenecektir.

SONUÇ ve TARTIŞMA

Sonuç olarak bakıldığında çocukluğu farklı dönemlerde geçen görüşmecilerin çocukluğa dair anlatılarında belirli ortaklıklar ve farklılıklar olduğu görülür. İki kuşağın anlatısında görülen en temel ortaklık, çocukluğun anımsanışında ortaya çıkan masumiyet duygusudur. Çocukluk; geride kalan, bir daha deneyimlenemeyecek olan yitirilmiş masumiyet çağı olarak kavramsallaştırılır. Temel bir vurgu da, özellikle dördüncü kuşağın anlatılarında çocukluğun, başlangıçta öznel deneyimler, somut olaylardan çok genel durumlarla anımsanıyor olmasıdır. Bu durum, anımsamanın kültürel farklarına ilişkin bir düşünceyi tetikler. Bireylerin, çocukluk dönemine dair anımsamalarını ve öz hikâyelerini anlatma pratikleri, genel olarak Batı kültürü ve Asya kültürleri açısından farklılaşmaktadır. Wang (2001), yaptığı bir çalışmada, Amerikalıların çocukluk anımsamalarının çok katmanlı, birey odaklı, spesifik, bireysel otonomi ve hazları içeren anlatılardan oluşurken, Asyalıların çocukluk anımsamalarının, genel bir iskeletten oluşan, spesifik olaylar yerine rutinler içeren, bireyden ziyade bireyin diğerleriyle ilişkilerine odaklanan, diğerlerine bağlı olaylar içeren silsileden oluştuğunu vurgulamıştır. Dördüncü kuşağın anlatılarında ortaya çıkan

çocukluğa ilişkin rutinler, bu olguyu destekler. Ancak çocukların, ayrı birey gibi görülmediği, çocukluğun yetişkinlik ve gençlikten ayrı bir kategori olduğuna dair kavrayış yerleşip yaygınlaşmaya başladığında, bunun değiştiği de görülebilir. Geleneksel aileden çekirdek aileye geçiş, kente göç, eğitsel olanakların artışı ve ailelerin çocukların eğitimine atfettikleri önem arttıkça, çocukluk da ayrı ve önemli bir yaşam kategori olarak değerlendirilmektedir. Nitekim ikinci kuşağın anlatılarında beliren tekil, spesifik anımsama örnekleri, Türkiye’de çocukluğa dair anımsama pratiğinin kültürel olarak da değiştiğini imlemektedir. Ancak bu kültürel değişmeyi tartışabilmek için, daha uzun ve geniş ölçekli çalışmaların yapılması gerektiği belirtilmelidir.

Bununla birlikte ikinci kuşak anlatılarında yokluk, yoksunluk, birlik-telik, saflık söylemleriyle çocukluğun dramatik yer yer trajik anekdotlarla anımsandığı; çocuk oyunlarında mevsimlere ve coğrafyaya göre çeşitlenen bir oyun ve oyuncak dağarcığı bulunduğu görülmüştür. Buna karşın dördüncü kuşak anlatılarında ise, yalnızlık, bireysellik ve oyunlarda standartlık söylemi belirginlik kazanmıştır. Dördüncü kuşağın dayanışma, mahalle yaşamı gibi pratikleri, az deneyimlemiş olsa dahi nostaljiyle andığı gözlemlenmiştir. Bu anımsama pratiğinin medya ile ilişkili olduğu düşünüldüğünde, bu kuşağın anlatılarında nostaljinin baskın bir söylem olarak öne çıkması daha net anlaşılabilir. Çünkü nostalji, içinde yaşadığımız postmodern çağda, her türlü medya ortamında dolaşıma sokulmakta ve geçmiş, anımsamaya çağrılarak tüketime sunulmaktadır.

Çocukluk anımsamalarının, temelde bireylere anlatıları üzerinden

bir kimlik inşası deneyimi sunduğunu savlayan bu çalışma; çocuk kültürünün daha geniş bir çerçevede incelenmesi için üniversiteler ve bakanlıklar bünyesinde Çocuk Kültürü Araştırma Merkezleri kurulmasını, alanda uzun ve kısa erimli nitel çalışmalar yapılmasını, her türlü eğitim kademesinde çocukluğa dair farkındalığı güçlendirecek projeler yapılmasını, öğrencilere ve ailelere, sözlü tarih yoluyla kişisel ve aile tarihlerini oluşturmayı öğretmenin ders izlencelerine girmesini önermektedir. Zira UNESCO’nun 2003 yılında yazdığı “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi” uyarınca çocuk oyunları, “toplulukların grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler -ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekânlar-” (2005) olarak tanımlanan somut olmayan kültürel miras ürünüdür ve korunup gelecek kuşaklara aktarılması gerekmektedir. Toplumun potansiyelinde var olan pradiğmalar, öncelikle bireyin ve toplumun gelişimine, ardından da devamlılığın katkı sağlar. Kültürün ve kültürel değerlerin önemini ortaya koyan bu işlevsellik oyun kültürünün tabiatında da mevcuttur (Saltık, 2012). Bu bağlamda Özdemir (2006), yaptığı kapsamlı araştırmada, Türkiye’de oynanan 284 adet çocuk oyununu farklı varyasyonlarını da göz önüne alarak fiziksel, tarihi, sosyo-kültürel ve teknolojik ortamlara göre tasniflemiştir. Bu ve benzeri oyun tasnifi çalışmalarının kapsamlı bir antoloji oluşturmasını ve bu türden çalışmaların tanıtımı kadar özellikle, ilköğretim programları kapsamında geleneksel oyunların öğretim programlarında yer alması, okul

uygulamalarına yansımaları, öğretmenlerin zengin bir oyun dağarcığına sahip olmasının sağlanması ve oyun kültürünün, fotoğraf ve film gibi görsel olarak kayıtlanması da, kültürel belleğin kolektif yaratımı açısından yasa dışı bir öneme sahiptir.

NOTLAR

1 "İki Kuşakta Oyun ve Oyuncak: Çocukluk Tarihi" başlıklı ve 106K288 no'lu Tübitak projesi, Yrd. Doç. Dr. Ruken Akar Vural'ın yürütücülüğünde, araştırmacılar Doç. Dr. Hasan Akbulut, Yrd. Doç. Dr. Müslime Güneş tarafından, 2006-2008 yılları arasında gerçekleştirilmiş ve projenin raporu 2008'de Tübitak'a teslim edilmiştir. Bu çalışma projeden elde edilen verilerden yararlanılarak, araştırma yürütücüsü ve projede çalışan bir araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiştir.

2 Çalışmada metin içine alıntılanan görüşme anlatılarının kime ve hangi kuşağa ait olduğu, parantez içinde gösterilmiştir. Parantez içlerindeki "ikinci kuşak", Cumhuriyet'in ilanından sonra çocuklukları 1950'lerde geçen özneleri, "dördüncü kuşak" ise, çocuklukları 1980'li yıllarda geçen görüşmecileri tanımlamaktadır. Görüşmeler 2006-2008 yılları arasında gerçekleştirildiğinden, her görüşmenin tarihine parantez içinde yer verilmiştir. Alıntılanan anlatılara müdahale edilmemiş, öznelerin ağzından çıktıkları gibi yazılarak özgünlükleri korunmuştur.

KAYNAKLAR

Assmann, Jan. *Kültürel Bellek: Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*. Çev. A. Tekin. İstanbul: Ayrıntı. 2001.

Boym, Svetlana. *Nostaljinin Geleceği*. Çev. F. B. Aydar. İstanbul: Metis. 2009.

Danacıoğlu, Esra. *Geçmişin İzleri: Yanlışlarımızdaki Tarih İçin Bir Kılavuz*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları. 2001.

Hall, Stuart. "Eski ve Yeni Kimlikler, Eski ve Yeni Etniklikler". Anthony King (Der.) *Kültür, Küreselleşme ve Dünya Sistemi: Kimlik Temsilinin Çağdaş Koşulları*. Çev. G. Seçkin; V.H. Yolsal. Ankara: Bilim ve Sanat. 1998a: 63-96.

..... "Kültürel Kimlik ve Diaspora". Jonathan Rutherford vd. *Kimlik: Topluluk, Kültür, Farklılık*. Çev. İ. Sağlamer. İstanbul: Sarmal. 1998b: 173-192.

..... "Cultural Identity and Cinematic Representation". R. Stam; T. Miller (Ed.) *Film and Theory: An Anthology*. Oxford, Massachusetts: Blackwell. 2000: 704-714.

Heywood, Colin. *Baba Bana Top At: Batıda Çocukluğun Tarihi*. Çev. E. Hoşsucu. İstanbul: Kitap. 2003.

Huerta, Grace C.; Leslie A.Flemmer. "Using Students-generated Oral History Research in the Secondary Classroom". *The Clearing House*. 74 (2, 2000): 105-110.

Huyssen, Andreas. *Alacakaranlık Anıları: Bellek Yitimi Kültüründe Zamanı Belirlemek*. Çev. K. Atakay. İstanbul: Metis. 1999.

Karsten, Lia. "It All Used to be Beter?: Different Generations on Continuity and Change in Urban Children's Daily Use of Space". *Children Geographies*. 3 (3, 2005): 275-290.

Kruppa, P. S. "The History of Childhood". *The Texas Humanist*. (March/April, 1985). <http://www.humanitiesinteractive.org/texas/annexationhistory-of-childhood.htm> Erişim tarihi 20 Eylül 2007.

Mungan, Murathan. *Yedi Kapılı Kırk Oda*. İstanbul: Metis. 2007.

Neyzi, Leyla. Ben Kimim?: Türkiye'de Sözlü Tarih, Kimlik ve Öznellik. İstanbul: İletişim. 2004.

Oğuz, M. Öcal. "Folklor: Ortak Bellek ve Paylaşılan Deneyim". *Millî Folklor*. 19 (74, 2007): 5-8.

Oğuz, M. Öcal vd. "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi". *Millî Folklor*. 17 (65, 2005): 163-171.

Onur, Bekir. *Oyuncaklı Dünya: Toplumsal Tarih Üzerine Eğlenceli Bir İnceleme*. Ankara: Verso Yay. 1992.

Özdemir, Nebi. *Türk Çocuk Oyunları 1-2*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2006.

Özyürek, Esra. *Modernlik Nostaljisi: Kemalizm, Laiklik ve Gündelik Hayatta Siyaset*. İng. Çev. F. B. Aydar. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları. 2008.

Randall, William L. *Bizi Biz Yapan Hikâyeler: Kendimizi Yaratma Üzerine Bir Deneme*. Çev. Ş. S. Kaya. İstanbul: Ayrıntı. 1999.

Saltık, Eylem. *Oyuncu Şair Sunay Akın ve Oyuncaklara Yenilen Dünya*, Millî Folklor, 24, (94, 2012): 137-151.

Wang, Qie. & Brockmeier, Jens. "Autobiographical remembering as cultural practice: understanding the interplay between memory, self and culture". *Culture and Psychology*. 8 (1, 2002): 45-64.

Wang, Qi. "Cultural effects on adults' earliest childhood recollection and self-description: Implications for the relation between memory and the self". *Journal of Personality and Social Psychology*. 81(2, 2001): 220-233.

Wang, Qi. (2011). Autobiographical Memory and Culture, Unit 5 *Social Psychology and Culture* Sub-unit 2 *Self and Identity, Online Reading in Psychology and Culture, International Association for Cross-Cultural Psychology*, <http://scholarworks.gvsu.edu/> adresinden 17.01.2012 tarihinde erişilmiştir.